

István Petrovics

(Odsjek za mađarsku srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu povijest,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Segedinu, Mađarska)

IMRE BOBA I PITANJE VELIKE MORAVSKE

UDK 94(437)“08/09”: 929 Boba, I.

Znanstvena karijera Imrea Bobe (1919.-1996.) krenula je uzlaznom putanjom relativno kasno, krajem 1950-ih godina. Naime, on je 1959. primljen na doktorski studij na University of Washington (Seattle, Washington, USA). Nakon trogodišnjeg studiranja, stekao je 1962. zvanje PhD iz područja povijesti. Za temu doktorske disertacije izabrao je povijest Vikinga, nomada i Slavena u 9. stoljeću. Ta je disertacija objavljena 1967. kao knjiga (*Northmen, Nomads and Slavs: Eastern Europe in the Ninth Century*. The Hague: Mouton, Harrassowitz. 135 str.) i postala je njegovim najcitiranijim djelom.

Imre Boba je 1962. imenovan za asistenta (*assistant professor*) na Katedri za povijest na University of Washington, 1967. promoviran je u izvanrednog profesora (*associate professor*), a 1971. u redovnog profesora (*full professor*). Njegovo službeno zvanje od tada je: *Professor of History and International Studies*. Osim u Novome svijetu, predavao je i Europi. Tako je 1990. jedan semestar predavao kao gostujući profesor na Sveučilištu u Tübingenu, a do kraja života bio je pridruženi profesor (*adjunct professor*) na Poljskom sveučilištu u Londonu.

Imre Boba je, dakle, pripadao onomu krugu znanstvenika 20. stoljeća koji su duhovni kapital stečen u Europi uspjeli uistinu realizirati u novoj domovini te su imali izvanredne zasluge u njegovanju i razvoju znanstvenih i kulturnih veza između dvaju kontinenata. Njegov poslodavac izuzetno je cijenio Bobinu djelatnost, što se ogledalo i u tomu da je sve do profesorove smrti 1996. materijalno pomagao njegova istraživanja.

Budući da je bio poljsko-mađarskoga podrijetla, podjednako je poznao slavenski svijet kao i mađarsku povijest. Njegova predavanja i seminari praktički su obuhvaćali ranosrednjovjekovnu povijest cijele Srednje i Istočne Europe. Bobina profesorska djelatnost organski je bila povezana s njegovim istraživačkim radom, koji se uglavnom odnosio na pitanja ruske, poljske, moravske, hrvatske, češke i mađarske povijesti 9. i 10. stoljeća. U istraživanjima mu je od velike pomoći bilo bogato poznavanje jezika, koje je osim slavenskih jezika, odnosno za proučavanje srednjega vijeka neophodnog la-

tinskoga, uključivalo i znanje engleskog, njemačkog i mađarskog jezika. Žarište njegova zanimanja činila su pitanja nastanka države te odnosi između srednjovjekovne države i crkve. Budući da mu se pružila prilika da može raditi u jednoj dalekoj, liberalnoj državi u vrijeme kada su Srednja i Istočna Europa bile željeznom zavjesom odijeljene od ostatka svijeta, mogao se izdići iznad marksističkoga povjesničarskog nazora usredotočenog na klasnu borbu pa zato njegova istraživanja nisu paralizirana nacionalizmom, prisutnim u regiji unatoč javno deklariranoj ideologiji internacionalizma. Za njegov rad karakteristično je i to da je neobično volio revidirati ranija, već ukorijenjena gledišta, te razmatrati problematiku s novih aspekata. Navodim samo nekoliko primjera: zemljopisni položaj Moravske, određivanje mjesta bitke kod *Brezalauspurcha*, problematika Konstantinove darovnice (*Donatio Constantini*), podrijetlo Svetoga Andrije-Zoerarda, pitanje dvostruke doseobe Mađara u njihovu domovinu. Nije se jedanput dogodilo da je, pošto bi uobličio svoje stajalište, zaprepaštenim kolegama prepustio dalje proučavanje pitanja, a sam se okrenuo istraživanju neke nove teme.

Najpoznatiji rezultati njegovih istraživanja su oni koji se odnose na djelatnost slavenskih apostola Ćirila i Metoda te na položaj Moravske. Bobini veoma iznenađujući, čak bi se moglo reći izrazito heretički stavovi gdjekad su izazivali pravu oluju u stručnim krugovima, a katkad su se sudarali sa zidom šutnje jačim i od nezainteresiranosti i ravnodušnosti. Bilo je i primjera, upravo glede teorije o Moravskoj, da su Bobine postavke od strane više prominentnih slovačkih povjesničara obilježene kao neznanstvene i usmjerene protiv Čehoslovačke, a da pritom, dakako, nisu opovrgnuta njegova gledišta. Na sreću, takvi uskogrudni, znanstvenika nedostojni napadi nisu umanjili njegovu stvaralačku volju, a istovremeno mu je pošlo za rukom pobijediti bol koja ga je pratila od ranije bolesti. U tomu mu je uveliko pomogao njegov veseo i optimističan pogled na život i narav koja je izuzetno cijenila humor. Bobu su prijatelji i kolege poznavali kao srdačnog domaćina, ugodnog gosta na večerama, čovjeka kojemu nikada nije ponestalo anegdota te ih je za svaku prigodu imao barem tuce u pričuvi. Bez pretjerivanja se može ustvrditi da je profesor Boba bio otvorena, neposredna i vrlo zanimljiva osoba, izuzetno obdarena sposobnošću stvaranja i održavanja veza, pa se zbog toga svagdje osjećao kod kuće, neovisno o tomu kamo ga je posao odveo. Uz to je bio i beskrajno energičan, neumoran u odlascima na konferencije i u organizaciji znanstvenih skupova. U vezi s potonjim vrijedi spomenuti da je Imre Boba dugi niz godina kao suurednik pomagao izlaženje godišnjaka Ungarn-Instituta u Münchenu pod naslovom *Ungarn Jahrbuch* te je, općenito govoreći, bio vrlo djelatna osoba mađarske emigracije prisiljene napustiti domovinu. Povrh toga, pripadao je krugu znanstvenika koji su znatno prije 1989. već stvorili čvrste veze s predstavnicima domaćega znanstvenog života te su ih pomagali sukladno svojim mogućnostima, kao i oko njih organizirane operacije.

Najplodnija stručna suradnja koju je profesor Boba ostvario u Mađarskoj jest ona s medijevistima i slavistima Sveučilišta u Segedinu. Isto tako su ga

čvrste niti povezivale s Radnom skupinom Enciklopedije mađarske crkvene povijesti (*Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége*, skraćeno METEM), koja dijelom ima sjedište u Segedinu, a čiju djelatnost je Boba od početka podupirao s punom predanošću. Brojne su mu studije objelodanjene u METEM-ovu časopisu *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (Skice mađarske crkvene povijesti), a METEM mu je izdao i mađarski prijevod knjige napisane o Moravskoj. Jedna od zadnjih studija koju je napisao za života također je ugledala svjetlo dana u Segedinu. Na žalost, nije doživio izlazak mađarskoga prijevoda knjige o Moravskoj.

Od njegovih radova, najveću buru u stručnoj javnosti i najproturječnije emotivne reakcije izazvala je knjiga koju je Imre Boba napisao o položaju Moravske. Knjiga je izvorno napisana na engleskom jeziku i objelodanjena je u Haagu 1971. Važnost njezina sadržaja potvrđuje činjenica da su kasnije objavljeni njezini prijevodi na hrvatskom, njemačkom i mađarskom jeziku. Nastanak tog djela povezan je s okolnošću na koju je u svom predgovoru mađarskomu izdanju ukazao Péter Püspöki Nagy, naime da su 1963. održani brojni znanstveni skupovi u prigodi uspomene na 1100. obljetnicu misionarske djelatnosti sv. Ćirila i Metoda u Moravskoj. Tomu se treba pridodati i početak izdavanja serije izvornih dokumenata u tadašnjoj Čehoslovačkoj pod naslovom *Magnae Moraviae fontes historici* (MMFH), pa se tako u njenim svescima može na jednom mjestu pronaći sabrana građa o Moravljanima.

Općenito govoreći, Boba se, proučavajući ondje priopćene izvore, suočio s proturječnostima koje nedvojbeno okružuju djelovanje sv. Ćirila i Metoda u Moravskoj te se iznenadio shvativši kako postoje ozbiljni problemi s lokaliziranjem Moravske na područje sjeverno od toka Dunava na potezu između Beča i Visegráda, gdje se nalazila nekadašnja markgrofovija Moravska. Boba je pravilno upozorio na to da su istraživači prihvatili kao aksiom činjenicu da se Moravska nalazi sjeverno od Dunava pa su zato jednostavno ignorirali vrela koja su bila proturječna takvoj koncepciji, a druge su izvore u skladu sa svojim gledištem neopravdano prepravljali. S metodološkog aspekta neprijeporno smo suglasni s prigovorom koji Boba navodi, naime da su neki odlučujući izvori tijekom prevođenja na suvremene jezike pretrpjeli ozbiljna iskrivljavanja, u biti unakazivanja, jer su ona proizvod tendencioznih prijevoda.

Bobina koncepcija, koja je zasnovana na kompleksnim povijesnim, arheološkim, filološkim i crkvenopovijesnim istraživanjima, ukratko se može sažeti u sljedećem. Pobjeda Karla Velikog nad Avarima iz temelja je promijenila odnose snaga na središnjem dijelu Dunavske kotline. Nakon sloma Avarskog kaganata, na njegovu je mjestu nastalo više slavenskih kneževina, koje su u biti bile sastavnice jedne veće državne tvorbe nazvane *terra Sclavorum* (*Sclavinia*, to jest Slavonija) što se prostirala od Jadranskog mora do Beograda, odnosno Niša. Jedna od tih sastavnica bila je i Moravska, točnije Kneževina Morava. Ta je kneževina ime dobila po svome središtu gradu Moravi (u latiniziranom obliku *Moravia*), koja se nalazila na desnoj obali

rijeke Save, i ležala je nasuprot antičkoga Sirmija (danas: Srijemska Mitrovica, Srbija). Boba upozorava kako latinski pojam *Moravia*, koji je korišten u smislu naziva za državu, nije pojam iz toga razdoblja, nego potječe iz znatno kasnijega vremena i prvi put se u izvorima spominje u Kronici Kuzme Praškoga (Cosmas Pragensis) koji je živio u razdoblju između 1045. i 1125. Prema Bobi, postoje problemi i u vezi s nazivanjem naroda koji se smatrao Moravljanima, naime latinski, grčki i (staro)slavenski izvori nikada ne upućuju na njih u etničkom smislu. Često spominjani nazivi *Marhani*, *Maravi*, *Margi*, *Marahenses*, odnosno *Moravliene*, u stvari su nepotpuni, jer u njima nedostaje *slavenska* etnička oznaka (*Sclavi*). Autori vrela na raznim jezicima, dakle, nisu pod Moravom podrazumijevali državu, nego grad, a oznake *Marhani*, *Maravi*, *Margi*, *Marahenses*, odnosno *Moravliene*, odnose se na etnički slavensko stanovništvo dotičnoga grada i pripadajućeg mu okružja.

Za Bobu je od ključnoga značenja pitanje određivanja karaktera i zemljopisnoga položaja Moravske. Glede lokaliziranja, pravi problem predstavlja to što postoje samo dva vrela iz toga razdoblja koja sadržavaju korisne informacije u vezi sa zemljopisnim položajem: Bavarski Geograf iz 9. stoljeća i djelo bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta iz razdoblja oko 950. pod naslovom *De administrando imperio*. U rečenom djelu obrazovanoga cara spominje se izraz koji je doveo do najviše prijevora i zabuna. To je oznaka *megale Moravia* (latinski: *Magna Moravia*), koju su prevodili kao Velika Moravska. Boba je uz pomoć raznih analogija ispravno ukazao na to da oznaka *megale/magna* u ovom slučaju ne ukazuje na veličinu teritorija dotične državne tvorevine, na opseg njezine vlasti, nego jednostavno na njezinu iskonsku bit. Gornji naziv je, dakle, u krajnjoj liniji i dalje upotrebljiv u povijesnoj literaturi, ali ne u ranijem smislu, te naravno samo ako se ima u vidu to da spomenuta državna tvorevina nije ležala na teritoriju današnje Češke ili Slovačke.

Kneževina Moravska (Velika Moravska) imala je značajnu ulogu u vrijeme knezova Mojmira (Mojmar), Rastislava i Svatopluka (Sventopolk). Prvo je Rastislav poduzeo sve s ciljem oslobođanja te kneževine od franačke prevlasti, a zatim je to isto učinio i Svatopluk. Tom cilju je služilo i stupanje u kontakt s Rimom, odnosno s Bizantom. Natjecanje između triju sila (Rim – Bizant – Istočno Franačko Kraljevstvo) na koncu je dovelo do takvoga stanja da su se Rastislav i više slavenskih knezova 863. obratili bizantskom caru Mihaelu III. s molbom neka im pošalje misionare. Car je tada poslao na put dvojicu solunske braće, Konstantina (redovničko ime mu je Ćiril) i Metoda da šire Evanđelje u Rastislavovoj državi. Međutim, nakon ubojstva cara Mihajla i svrgnuća patrijarha Fotija (867.), Konstantin-Ćiril je svoju misiju stavio pod papinu zaštitu. Nedugo potom su Slavenski apostoli pošli u Rim. Konstantin je ondje umro 869., a Metoda je papa Hadrijan II. u razdoblju između veljače 869. i svibnja 870. imenovao biskupom *panonske Morave* ("Moravos tes Pannonias"). Boba u vezi s papinskim imenovanjem upozorava na to da gornji navod, zabilježen u Klementovoj legendi, izdavači životo-

pisa u nizu *Patrologia Graeca* pogrešno spominju u obliku *Moravia et Pannonia* (Moravska i Panonija). To forsirano prepravljjanje teksta temelji se na preduvjerenju da papa sv. Metoda nije imenovao za prelata na području Panonije, nego izvan njega. Boba ukazuje i na to da je Morava koja se spominje u legendi o sv. Klementu istovjetna s antičkim Sirmijem (*civitas Pannonia*), nekadašnjim biskupskim sjedištem svetoga Andronika. To mjesto je palo pod najezdom Avara 582. te je potom ostalo prazno do 869. Boba drži da obnovljena Sirmijska biskupija s nadbiskupijskim rangom, na čije čelo je imenovan sv. Metod kao nadbiskup i metropolit, jednoznačno dokazuje južni položaj Moravske te postojanje grada Morave. Naime, Boba kaže da se biskupe redovito postavlja na čelo posebno važnih gradova, a budući da kanonsko pravo prije konca 11. stoljeća nije poznavalo pojam naslovnog biskupa/nadbiskupa, sv. Metod može se smatrati stvarnim sirmijskim crkvenim velikodostojnikom. Boba djelovanje sv. Metoda u Sirmiju drži neupitnom činjenicom čak toliko da, kako se to može vidjeti u jednom njegovom kasnijem radu, mjesto prelatova vječnog počinka identificira s grobom pronađenim u apsidi crkve iskopane u današnjoj Mačvanskoj Mitrovici. Po njegovu mišljenju, sveti Metod je uistinu preuzeo prelatsku stolicu tek 873, nakon što su ga njegovi suparnici bavarski biskupi na papin zahtjev oslobodili iz zatočeništva. Na temelju navedenoga je, dakle, sv. Metod mogao postati crkveni velikodostojnik Velike Moravske samo u slučaju ako su se poklapali teritoriji rečene kneževine i obnovljene *Dioecesis Pannoniarum*.

Daljnji bitan element Bobine argumentacije jest tvrdnja da se proširivanje Svatoplukove vlasti vršilo iz njegove prvobitne kneževine koja se nalazila u dolini Drine, to jest iz južnoga smjera. Po njemu, Svatopluk nije stekao samo kneževinu kojom je vladao Rastislav (870.), nego je nakon mira u Forchheimu (874.) zaposjeo i značajan dio Dunavske kotline. Zahvaljujući, pak, Arnulfu dobio je 890. i Češku kao leno. Polazeći odatle, osvojio je područja sjeveroistočno i istočno od Češke (Zapadna Slovačka), ali je nakon okretanja protiv Arnulfa izgubio najveći dio novoosvojenih teritorija. Nakon Svatoplukove smrti 894, dolina između sjevernog dijela rijeke Morave i gornje Visle još je jedno vrijeme ostala u rukama vojne aristokracije pristigle s juga, dok su južni dio države 895. zauzeli Mađari.

Boba, naravno, traži odgovor i na pitanje kada je i zašto došlo do premeštanja Velike Moravske na sjever, odnosno do stapanja povijesti Velike Moravske i Kneževine Moravske. Ukazuje na to da je latinski pojam *Moravia* (*Zuatopluk rex Moravie*) u smislu oznake za državu prvi rabio Kuzma Praški (†1125), ali je zanimljivo da kroničar nije držao bitnim zemljopisno lokalizirati ni Svatoplukovo, a ni Metodovo sjedište. Dalimil, autor najstarije češke kronike u stihovima, nastale u 14. stoljeću, pisao je da je Svatoplukovo i Metodovo sjedište bilo u moravskom Velehradu (Staré Město). Istina je, po Bobi, da Dalimil riječ Velehrad nije rabio kao vlastitu, nego kao opću imenicu za označavanje „glavnoga grada“. (Ovdje spomenimo da je Boba, doduše, uočio onu promjenu shvaćanja koja je pod nazivom “transla-

tio regni” poznata u češkim kronikama iz 14. stoljeća, a znači premještanje moravske “krune” (kraljevskih prava) u Češku, ali se nije detaljnije bavio tom teorijskom postavkom. Izlaganje te teorije i opis njezine ideologijske pozadine izvršio je Péter Püspöki Nagy, drugi istaknuti istraživač pitanja Moravske.) Boba je Pulkavu (preminulog 1380.) držao prvim autorom koji je odlučno povezo Svatopluka, Metoda i Kneževinu Moravsku.

Iz Bobinih istraživanja nedvojbeno proizlazi da je tzv. tradicionalno poimanje, koje Moravsku smješta na sjever, nastalo u Češkoj tijekom 14. stoljeća. U europsku opću svijest je potom prodrlo posredstvom djela dvojice znamenitih humanističkih povjesničara: Eneje Silvija Piccolominiya, kasnije-ga pape Pija II, i Aventina (Johannes Turmair). Uz tu Bobinu konstataciju možemo mirne duše dodati da je poslije romantična povijesna literatura 19. stoljeća dodatno obojila sliku nastalu u srednjemu vijeku, koju se koristilo još i u 20. stoljeću s ciljem legalizacije stvaranja čehoslovačke države.

Prijam Bobine knjige bio je neobično raznolik. U Sjedinjenim Američkim Državama su to djelo prihvatili sa stanovitom rezervom, ali su recenzije bile pohvalne, u Čehoslovačkoj su odlučno odbacili njegove teze, u Bugarskoj je ono izazvalo veliko zanimanje, dok su na području bivše Jugoslavije Hrvati s oduševljenjem pozdravili to djelo, za razliku od Srba koji se njime nisu puno bavili. Tamás Bogyay, jedan od priznatih mađarskih stručnih autoriteta u emigraciji, ocijenio je taj novi prikaz Moravske kao pravi „kopernikanski obrat“ na diskusiji koju su u Münchenu u prosincu 1975. organizirali sam autor i poznati njemački povjesničari i u kojoj su, među ostalima, sudjelovali Edgar Hösch, Georg Stadtmüller i Karl Bosl, koji su toplo prihvatili i poduprli Bobino gledište. U Mađarskoj je o tom pitanju u biti vladala tišina sve do 1978. kada je časopis *Valóság* objelodanio studiju Pétera Püspökija Nagya o položaju Moravske. Istina, 1974. objavljena je negativna recenzija iz pera Józsefa Perényija, ali Perényi nije bio najkompetentniji istraživač toga tematskoga kompleksa.

Jedan dio stručnjaka i šira čitalačka publika su spoznaje o problematici Moravske dobili u prvom redu iz gore navedene studije Pétera Püspökija Nagya. Taj mađarski istraživač iz Slovačke pošao je Bobinim tragom te je već u travnju 1977. vodio ozbiljne polemike u Bratislavi sa svojim slovačkim kolegama. Polemika se u biti pavela oko pitanja Velike Moravske, premda je studija koja je poslužila kao polazišna točka raspravljala „samo“ o ranoj povijesti Njitre. Unatoč neprijateljskom držanju i optužbama sa slovačke strane, Püspöki Nagy je nastavio svoja istraživanja. S novim je rezultatima javnost upoznao na I. konferenciji o prapovijesti održanoj 1979. u Segedinu (Szeged), na XVI. Duquesne University History Forumu održanom 1982. u Pittsburghu (SAD) te na međunarodnom simpoziju održanom 1992. u Budimpešti. U SAD-u je 1985. objelodanio uradak pod naslovom *Snagom činjenica* kao odgovor na polemički prilog istaknutog slovačkog povjesničara Petera Ratkoša. Püspöki Nagy je ukazao na to da su se oko lokaliziranja Moravske vodile žestoke rasprave već u 18. stoljeću, jer su István Szalágyi i

György Szklenár već tada tvrdili da se Moravska nalazila na jugu. Pomalo je iznenađujuće što njihovo gledište nisu napadali slavenski, prvenstveno češki i moravski povjesničari, nego Mađar István Katona, koji je izrazito žestoko pokušao osporiti novo motrište u vezi s Moravskom. (Ovdje treba spomenuti kako Boba najvjerojatnije nije poznao Szalágyijeve i Szklenárove radove, jer u njegovoj knjizi nema upućivanja na njih.) Već se u Katoninoj i Szklenárovoj međusobnoj raspravi snažno osjetilo ono što se u 20. stoljeću sablasno ponovilo, naime kritika i odbacivanje koje nije utemeljeno na povijesnim činjenicama, nego na osobnim motivima. Gore od toga je samo kada netko osjeti da mu je povrijeđen nacionalni ponos i samosvijest pa se s tih pozicija upušta u raspravu. Bilo je dakako, primjera i za to da ni neutralno mjesto, a ni nepripadanje “češko-slovačkom” državljanstvu, ne jamči samo po sebi objektivnu raspravu, što je pokazala izuzetno žustra razmjena mišljenja između Herwiga Wolframa i Charlesa R. Bowlusa na jednoj sekcijskoj sjednici u okviru konferencije organizirane za medijeviste u Kalamazoo (Michigan, SAD) pod nazivom 27. *International Congress on Medieval Studies*.

Péter Püspöki Nagy nije samo jednostavno nadopunio koncepciju Imre Bobe, nego ju je i dodatno razvio. Naime, po njemu su prije 871. istodobno postojale dvije Moravske: Velika Moravska, koja je bila smještena na području omeđenom rijekama Drinom i Timokom, zatim u istočnoj polovici međurječja Drave i Save te u južnom dijelu međurječja Dunava i Tise; odnosno “Mala Moravska”, koja se može locirati na teritoriju kasnije Kneževine Moravske. I Japanac Senga Toru također govori o dvije Moravske, točnije dva moravska *regnuma*. On je u svojoj studiji objavljenj 1983. u časopisu *Századok* iznio mišljenje da je car Konstantin Porfirogenet pod sintagmom *megale Moravia* podrazumijevao kneževinu što je postojala do Svatopluka 871., dok je drugi *regnum* po Sengi Toruu bila Rastislavljeva kneževina, koja se prostirala na području današnje zapadne Slovačke te na prostoru oko sjevernog toka Morave. Međutim, japanski je povjesničar, za razliku od Bobe i Püspökija Nagya, Svatoplukovu kneževinu smjestio na područje između Dunava i Tise.

Prikazujući način na koji je primljena Bobina knjiga, svakako trebamo ukazati na to da se mađarski istraživači nisu stvarno uključili u raspravu o Moravskoj. Nakon duge šutnje koja je uslijedila poslije objavljivanja knjige, Gyula Kristó je bio prvi ovdajni povjesničar koji je zauzeo stajalište o tom pitanju te je 1980. ocijenio prihvatljivom temeljnu postavku Imrea Bobe. Istodobno je Gyula Kristó upozorio na potrebu istraživanja Džajhanijeva djela, koje je predstavljalo do tada nepoznat izvor. Kristó je u svojoj knjizi o doseljdbi Mađara u domovinu, objavljenj 1996. (*Magyar honfoglalás – honfoglaló magyarok*, Kossuth Könyvkiadó), na iznimno uspješan način formulirao ono što danas smatramo da je najvjerojatnija tvrdnja u vezi s pitanjem Moravske: “Po meni se zagonetka moravske povijesti, na tragu Imrea Bobe, Pétera Püspökija Nagya i Senge Torua, treba riješiti tako da su određ-

no vrijeme postojale dvije Moravske, unatoč činjenici da u ovom trenutku ne znamo ništa kazati o arheološkoj ostavštini Velike Moravske, dok je ona 'sjeverne' Moravske već odavno dobro dokumentirana." Gyula Kristó je u toj svojoj knjizi, na temelju analize i novog tumačenja Naumove legende što ih je 1977. ponudio Imre H. Tóth, odnosno izvještaja cara Konstantina Porfirogeneta, ukazao na to da su se doseljeni Mađari u južnim i jugoistočnim dijelovima Karpatske doline domogli zemlje za naseljavanje na štetu Moravljana.

Premda u zadnje vrijeme brojni mađarski povjesničari drže prihvaćenom činjenicom postojanje južne ili tzv. Velike Moravske kao političke tvorevine, ipak je mađarska povijesna znanost glede Moravljana pokazala zanimanje koje ide u sasvim drugom smjeru, što dijelom potvrđuje i tematski broj časopisa *História* iz 1986. koji je posvećen Moravskoj. Ovdajšnje je povjesničare, naime, u prvom redu zanimalo pitanje uzajamne povezanosti moravske i mađarske državnosti, teorija kontinuiteta između Velike Moravske i Slovačke, odnosno problematika imperijalnoga karaktera i teritorijalnoga opsega Velike Moravske. Taj tip istraživanja pokrenut je, među ostalim, i zbog toga što su 1985. u inozemstvu održani brojni skupovi u prigodi obilježavanja 1100. obljetnice smrti sv. Metoda, a izdavačka kuća Tatran iz Bratislave je 1976. na njemačkom i 1980. na mađarskom jeziku objavila djelo Jána Dekana *Moravia Magna. Velika Moravska – doba i umjetnost*, koja je bila izvanredno lijepog izgleda, ali je u mnogim slučajevima ignorirala povijesne činjenice, kao što upozorava recenzija Györgya Györffyja.

Osim kod povjesničara, koncepcija Imrea Bobe o Moravskoj izazvala je pozornost i kod mađarskih slavista. Među njima je Imre H. Tóth dao najsvježiji i najobjektivniji prikaz Bobinih gledišta. Taj priznati stručnjak u okvirima mađarske slavistike i istraživanja života i rada sv. Ćirila i Metoda u svome radu o slavenskoj kulturnoj povijesti često se pozivao na teoriju Imrea Bobe, ali je istodobno zaključio: "Istražujući djelovanje slavenskih apostola u Moravskoj, mi slijedimo tradicionalno stajalište naglašavajući kako istraživanja usmjerena na život Konstantina-Ćirila i Metoda nisu kompetentna za rješavanje pitanja koja se tiču Moravske" (*Cirill-Konstantin és Metód élete, működése. Bevezetés a szláv kultúrtörténetbe*. Szeged, 1991.)

Na koncu, spomenimo ukratko i najsvježiji razvoj događaja. Godine 1995. objelodanjeno je djelo Charlesa R. Bowlusa pod naslovom *Franks, Moravians and Hungarians. The Struggle for the Middle Danube, 788-907*, na više od 400 stranica, u okviru niza *Middle Ages Series* koji izdaje University of Pennsylvania Press. Charles Bowlus profesor je na Katedri za povijest na University of Arkansas koje djeluje u Little Rocku, država Arkansas, a u spomenutoj svojoj knjizi iznosi mišljenje kako se povijest jugoistočnoga graničnoga područja Franačkog Carstva najbolje može razumjeti uz pomoć koncepta Moravske kako ga je iznio Imre Boba.

Isto tako je 1995. svjetlo dana ugledala obimna monografija Nijemca Martina Eggersa pod naslovom *Das 'Grossmährische Reich' - Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donauraumes im 9. Jahrhundert* (Monographien zur Geschichte des Mittelalters. Band 40. Herausgegeben von Friedrich Prinz. Stuttgart: Anton Hirsemann Verlag, 525 stranica). Martin Eggers suglasan je s Bobom u tomu da se Svatoplukova kneževina nalazila južno od Save, ali u brojnim pitanjima zastupa mišljenje oprečno Bobinim stajalištima. Tako, među inim, iznosi gledište da je Rastislavljeva kneževina bila istočno od Dunava, u Alföldu, a pretpostavlja da je njegovo središte bilo u Marosváru,¹ kasnijem Csanádu. Na stanovišta Charlesa R. Bowlusa i Martina Eggersa strogim kritičkim opaskama osvrnuo se Csanád Bálint, koji je većinu tih opaski uputio u vezi s Bowlusovom knjigom (*Századok* 130 (1996), 992-999).

Gore spomenuta knjiga Martina Eggersa zapravo je samo prvi dio velikog i opsežnog djela koje predstavlja doktorsku disertaciju o pitanju Velike Moravske koju je njemački znanstvenik obranio 1991. na Sveučilištu u Münchenu. Drugi dio, koji obrađuje problematiku Metodove nadbiskupije, pojavio se 1996. pod naslovom *Das Erzbistum des Method. Lage, Wirkung und Nachleben der kyrillometodianischen Mission* (Slavistische Beiträge, Band 339. Herausgegeben von Peter Rehder. München: Otto Sagner Verlag, 175 stranica i zemljovidi u privitku). Treći dio disertacije razmatra arheološka pitanja i trebao bi se pojaviti u jesen 1997.² O do sada objavljene dvije Eggersove knjige sveobuhvatan prikaz, koji uključuje kritičke primjedbe, ali i opaske koje priznaju važnost djela, napisao je sjajni slavist Henrik Birnbaum u časopisu *Budapesti Könyvszemle* (BUKSZ 9/1 (1997), 18-22.)

Neosporno je, dakle, moguće ustvrditi kako je Imre Boba kritikom tradicionalne slike o Moravskoj u znatnoj mjeri pridonio oživljavanju istraživanja, pa ako neki elementi njegovih razmišljanja i ne stoje na posve čvrstim osloncima, ipak je on postigao da se znanstvena ispitivanja preusmjere u nove tokove. To, pak, nipošto nije malo.

* * *

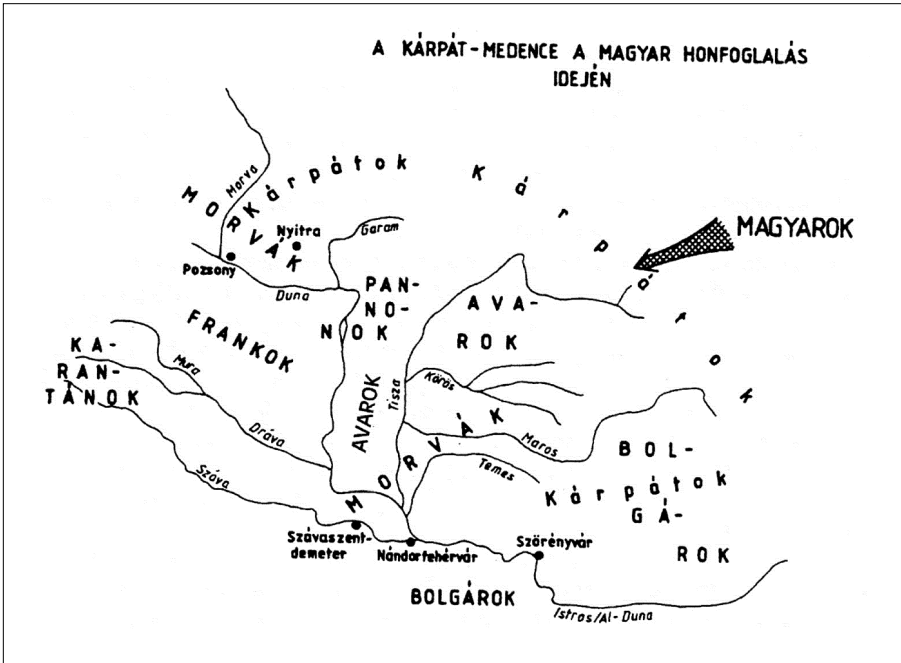
Mađarski prijevod knjige o Moravskoj Imrea Bobe ugledao je svjetlo dana 1996. u vrijeme proslave tisućustote godišnjice doseobe Mađara u njihovu domovinu. Dijelom se to dogodilo slučajno, ali bilo je u izboru godine i "stanovite" namjere od strane izdavača. Naime, godinom izdavanja htjelo se

¹ Danas Ócsanád, rumunjski *Cenadu Vechi*, njemački *Deutsch-Tschanad*, latinski *Chanadinum*. Nap. prev.

² U dostupnim bibliografskim bazama i knjižničnim katalozima nismo uspjeli ući u trag toj trećoj knjizi. Nap. ur.

upozoriti da je povijest Moravske čvrsto povezana s poviješću Mađara, koji su se potkraj 9. stoljeća pojavili u Karpatskoj kotlini. Tu potonju činjenicu je nakon objelodanjivanja spomenute knjige među mađarskim povjesničarima posebno naglašavao Ferenc Makk kada je kritizirao postupak Andrása Róna-Tasa. Naime, András Róna-Tas je u svojoj knjizi *Mađarski narod u doba doseobe* (*A honfoglaló magyar nép*. Budimpešta, 1997.) “izbjegao raspravljanje o problemu tzv. Velike Moravske” zato što po njegovu mišljenju “u vezi s doseobom Mađara nije potrebno razmatrati [to] pitanje” (Ferenc Makk, *A turulmadártól a kettős keresztség*. Szeged, 1998. 16). Ovdje se valja pozvati na opasku kojom je László Veszprémy zaključio svoj prikaz knjige Charlesa R. Bowlusa i Martina Eggersa: “Ako se 1996. u nizu knjiga *Radne skupine Enciklopedije mađarske crkvene povijesti* (*Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség*) uistinu tiska mađarski prijevod knjige Imrea Bobe, to neće predstavljati samo historiografsku zanimljivost, nego će u Mađarskoj pokrenuti novi val ‘moravskoga pitanja’” (*Hadtörténelmi Közlemények* 109 (1996), 137). László Veszprémy je imao pravo, jer, kako je već na to ukazao Ferenc Makk, pitanje Moravske odviše je složeno, a da bi ga se moglo zaobići pri ispitivanju tijeka doseobe Mađara. Nije dakle, slučajno što su u vezi s lociranjem Moravske prvi svoje mišljenje iznijeli oni istraživači koji su se detaljnije bavili pitanjem mađarske doseobe.

Među izvorima koji izvješćuju o doseobi Mađara u Karpatsku kotlinu iznimno mjesto zauzima svjetska kronika opata Regina iz Prüma. Regino je, naime, bio suvremenik događanja tijekom doselidbe Mađara te je svoje informacije u vezi s Mađarima, kako to pokazuju novija istraživanja, vjerojatno crpio iz izvješća mađarskih poklisara koji su pregovarali s Arnulfovima opunomoćenicima, a s kojima ni kasnije nije prekinuo vezu. Regino je, dakle, raspolagao pouzdanim saznanjima glede toga koji su narodi u 9. stoljeću živjeli u Karpatskoj dolini. Baš zbog toga je Gyula Kristó minuciozno preispitao onaj dio Reginove kronike u kojemu prümški opat spominje stanovnike Karpatske doline u doba doselidbe Mađara. Regino je napisao sljedeće: Mađari su “... *prvo* naselili panonske i avarske pustoši..., *potom* su zauzeli granična područja Karantanaca, Moravljana i Bugara, uz ponovljene neprijateljske upade...” Kristó je tijekom svojih istraživanja najprije svratio pozornost na to da se u gore navedenom izvješću mogu razdvojiti dva kronološka sloja, a zatim je, pozivajući u pomoć i druge izvore, pokušao identificirati narode koje je nabrojao prümški opat, kao i locirati njihova prebivališta. U tom kontekstu se najkorisnijim pokazalo djelo bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta *O upravljanju carstvom* (u nastavku: DAI). Iz Kristóove analize proistekla je sljedeća slika:

Po Kristóu je, dakle, vrlo vjerojatno da u širem okruženju Karpatske doline Moravljani nisu živjeli na jednom, nego na dva mjesta: s jedne strane na sjeveru, uz obje obale Morave koja se kod Devína (mađ. Dévény) ulijeva u Dunav, a na drugoj strani na području između donjega Dunava i Körösa. Spomenuta Kristóova studija neobično je značajna i zbog metodološkog pristupa, jer je autor htio dokazati da “u pitanju južnih Moravljana i južne Velike Moravske postoji mogućnost i potreba za daljnjim istraživanjima, koja će donijeti nove rezultate” (Gyula Kristó: Regino és a magyar honfoglalás. In: Ferenc Makk - Ibolya Tar - Gyula Wojtilla (ur.), *Studia varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára*. Szeged 1998. 89-97).

Pri lociranju državne tvorevine poznate pod imenom Velika Moravska Kristó se, kako smo naveli, presudno oslanjao i na izvješće cara Konstantina Porfirogeneta, u kojemu je bizantski vladar opisao i cijelo područje Turkije, to jest Mađarske. Drugim riječima, kod cara Konstantina spomenuta Turkija, odnosno uzajamni odnos između nje i južne Velike Moravske, kao i određivanje njenoga zemljopisnoga položaja, čine još složenijim pitanje prvobitne Moravske. Taj je problem već unaprijed vrlo zamršen zato što je bizantski vladar omeđivanje područja na kojemu žive Mađari u Karpatskoj dolini izvršio na dva međusobno različita načina: u jednom navratu prema stranama svijeta, a drugi put ga je lokalizirao prema rijekama. Gyula Kristó je zastupao gledište da je Turkija što je u DAI omeđena *rijekama* izvorno odgovarala cijelom području južne Velike Moravske.

Nasuprot njemu, Ferenc Makk, koji je nedavno posvetio posebnu studiju rasvjetljavanju pitanja vezanih uz Turkiju, upozorio je na dvije bitne okolnosti. S jedne strane, područje Turkije koju je spomenuo car Konstantin nije se završavalo kod Körösa, nego se prostiralo i na teritorij oko gornje Tise, a s druge strane nije prihvatljivo mišljenje da su područja Turkije i južne Velike Moravske identična, jer u tom slučaju car Konstantin ne bi mogao zapisati da je nekadašnja Velika Moravska bila južno u odnosu na Turkiju iz sredine 10. stoljeća. (Ferenc Makk: *Turkia egész szállásterülete*. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, CXVII (Szeged, 2003), 3-14). Na potonju studiju vrijedi ukazati i zato što je Ferenc Makk, koji je o pitanju Velike Moravske iznio više značajnih tvrdnji, u tom uratku sumirao svoja gledišta o ovoj temi. Po njegovu mišljenju, slično kao što su postojale dvije Hrvatske i dvije Srbije, tako i u slučaju Moravske imamo dvije državne tvorevine, naime sjevernu i južnu Moravsku. Ta je potonja prema njemu bila smještena na širem području između rijeka Morave i Save, sa središtem u Szerémváru (*Sirmium*, Srijemska Mitrovica), a prostirala se i na južni dio predjela između Dunava i Tise. Područje Velike Moravske sjeverno od Save Mađari su zauzeli već u prvoj fazi svoje doseobe u domovinu, ali je teritorij južno od Save i donjega Dunava i dalje ostao u rukama Moravljana. Iz toga proizlazi situacija na koju je ukazao Ferenc Makk, naime da je car Konstantin smatrao da su ovdašnji Moravljani sredinom 10. stoljeća Mađarima bili susjedi.

Gyula Kristó i Ferenc Makk nisu svoja stajališta o Velikoj Moravskoj iznosili samo u stručnim publikacijama, nego i u drugim radovima. U tom smislu držimo da je od presudnoga značenja što je Kristó u najnovijem fakultetskom udžbeniku pisao o možebitnoj južnoj Velikoj Moravskoj (Gyula Kristó: *Magyarország története, 895-1301*. Budimpešta: Osiris Kiadó, 1998. 27, 51). Isto to se može reći i za popularizatorske publikacije. Ovdje želimo upozoriti samo na najpoznatija i najkvalitetnija djela takvih obilježja, to jest na seriju *Mađarska stoljeća* (*Magyar Századok*), objelodanjenu u izdavačkoj kući Pannonica Kiadó (Gyula Kristó - Ferenc Makk: *A kilencedik és a tizedik század története*. Budimpešta, 2001).

Kao daljnju zanimljivu okolnost spomenimo da problematika Velike Moravske, osim kod stručnjaka, veliko zanimanje izaziva i među studentima. U prilog tomu govori činjenica da su u okviru Odsjeka za srednji vijek Srednjoeuropskoga sveučilišta (Central European University, Department of Medieval Studies, Budapest), u organizaciji Jánosa M. Baka te uz sudjelovanje Charlesa R. Bowlusa i Martina Eggersa, studenti u jesen 2001. u okviru seminarskoga rada raspravljali o ovoj temi. Na Sveučilištu u Segedinu je Károly Tóth pripremio diplomski rad pod naslovom "Prikaz rezultata istraživanja o lokaciji Moravske u 9. stoljeću na području Karpatske kotline" (*A 9. századi Morávia Kárpát-medencét érintő lokalizációjára vonatkozó kutatások eredményeinek bemutatása*), koji je 2004. uspješno obranio.

Pregled najnovijih događanja u Mađarskoj završavamo sljedećim opaskama. Istraživači su i dalje podijeljeni u pogledu postojanja južne Velike

Moravske. Mogućnost da je ta državna tvorevina postojala ne isključuju prvenstveno oni povjesničari koji se bave proučavanjem pisanih izvora i oni koji u svakom slučaju nastoje svoja gledišta detaljno obrazložiti. Nasuprot njima, arheolozi ostaju ustrajni u mišljenju da je postojanje južne Moravske neprihvatljivo. Neprijeporno je da oni imaju pravo u tomu da je do danas nepoznata arheološka ostavština spomenute državne tvorevine. Međutim, uz to odmah možemo dometnuti da je to samo trenutačno stanje te da arheološka istraživanja mogu donijeti još mnoga iznenađenja. Pritom u prvom redu mislimo na Austriju, Češku i Srbiju.

(Izvornik: "Boba Imre és a Nagymorávia-kérdés", u: *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*, ur. István Petrovics (Budapest: METEM, 2005), 273-282.)

S mađarskoga preveo: László Heka
Prijevod redigirao: Stanko Andrić